

J. Fitz: *Die Verwaltung Pannoniens in der Römerzeit*. I, Budapest 1993. II, 1993. III, 1994. IV, 1995. 1901 str.

Priljučno štiri knjige so najnovejšo delo priznanega madžarskega strokovnjaka za zgodovino in arheologijo Panonije, in njegovo življensko delo, saj združuje veliko število njegovih dosedanjih prispevkov s področja upravne zgodovine province Panonije - predvsem prozopografskih - in znaša skoraj 2000 strani.

V prvem delu prve knjige avtor obravnava upravno zgodovino Ilirika (tako panonskega kot dalmatinskega prostora) od 35 pr. Kr. do 20 po Kr., torej v obdobju, ko Panonija in Dalmacija še nista obstajali kot samostojni provinci. Drugi del je posvečen Panoniji od leta 20 do 106 po Kr., ko je bila pod Trajanom upravno razdeljena na Zgornjo in Spodnjo. Druga knjiga obsega le en (tretji) del, v katerem Fitz obravnava upravno zgodovino Zgornje in Spodnje Panonije od leta 106 do 214. Tretja knjiga je razdeljena na tri dele: predmet prvega (= četrtega) dela sta provinci Zgornja in Spodnja Panonija v 3. stoletju (214 - 296), v drugem (= petem) delu upravna zgodovina Panonije (ki je tedaj obsegala že štiri province) v 4. stoletju (296 - 395) in v tretjem (šestem) delu zgodovina Panonije v 5. in 6. stoletju (395 - 582).

Četrta knjiga, ki je ključ do uporabe prvih treh knjig, vsebuje najprej štiri dodatke: v prvem seznam guvernerjev, visokih državnih uradnikov in oficirjev po abecednem redu, v drugem njihovo poreklo, v tretjem provincialne faste, vse znane letnice, ki se tičejo panonske zgodovine in so kakorkoli povezane z njeno upravo, ter v četrtem konkordanco državnih uradnikov in oficirjev, namreč njihovo porazdelitev za časa vladanja posameznih cesarjev. Knjigo zaključujejo sezname kratice, bibliografija in naknadni dodatki ter obširni in podrobno razdelani indeksi. Ti vsebujejo seznam antičnih virov: antičnih avtorjev in napisov, ter imensko in stvarno kazalo: imena oseb, seznam znanih volilnih okrožij oseb (*tribus*), seznam rimskih cesarjev, članov vladarske družine in kraljev; seznam omenjanih ljudstev, geografskih imen, imen služb, funkcij in raznih častnih in drugih naslovov; seznam municipalnih funkcij in seznam vojaških enot.

Knjige so hkrati sintetično in analitično delo, saj obravnavajo upravno zgodovino Ilirika in Panonije o začetkov do konca obstoja province v vsej raznolikosti in ob upoštevanju vseh razpoložljivih virov, kljub širokemu okviru in bogastvu urejenega gradiva pa se avtor ni odrekal tudi analizi nekaterih problematičnih podrobnosti v zgodovini rimske uprave ene najpomembnejših obmejnih provinc imperija. K problematiki, s katero se posebej ne ukvarja, navaja relevantno bibliografijo, ki bralca napoti na obstoječe analitične študije.

Za nas posebej zanimivo je uvodno poglavje v prvi knjigi, v katerem Fitz naniza najvažnejše dogodke iz zgodovine osvajanja Balkanskega polotoka; ker obravnava prostor Ilirika v celoti, omenja tako osvajanje bodoče Dalmacije (po ilirskih vojnah, ko je propadlo ilirsko kraljestvo pod ardijsko dinastijo Agrona in Tévte, so bili glavni rimski sovražniki močno ilirsko plemo Delmatov, ki je dalo deželno ime), kot Panonije. Izhodišče osvajanja panonskega prostora je bila Akvileja, od koder so rimske konzularne vojske že v prvi polovici 2. stoletja pr. Kr. takoj po zlomu histskega kraljestva 177 pr. Kr. prodirale proti Sisciji. Tarča rimskih pohodov so bili predvsem Karni, Iliri (= Japodi), Tavriski, plemena, ki so se upirala rimski ekspanziji in vodila do Rima sovražno politiko, v nasprotju z noriškim kraljestvom, ki je z Rimom gojil prijateljske odnose, od katerih sta obe strani imeli ekonomske koristi.

Prva tri poglavja, v katerih avtor obravnava začetke rimske uprave v Iliriku, začetno fazo municipalizacije in delitev Ilirika na dve območji, so posebej vredna pozornosti, ker je tematika zelo problematična in odpira vrsto vprašanj, na katera moderne analitične študije še niso dale zadovoljivega odgo-

vora in jih tudi Fitz ne more rešiti, čeprav se je v preteklih petdesetih letih s temi problemi tudi sam že soočil v marsikaterem znanstvenem prispevku. Tudi prozopografske analize, ki se nanašajo na prvo polovico 1. stoletja pr. Kr., kažejo, da še mnogo problemov ni pojasnenih in je seznam prokonzulov lahko le fragmentaren. Zanimivo je, da do nastopa dinastije Flavijcev ni nespornih dokazov za obstoj dveh samostojnih provinc Panonije in Dalmacije.

Ko listamo po knjigah, občudujemo bogastvo gradiva. V posebnih poglavjih so obdelane administrativne spremembe, posebej pod Trajanom, za časa markomanskih vojn in nekajkrat v pozni antiki, posebna poglavja so posvečena finančni upravi, od ilirske carine do državne pošte (*cursus publicus*); sedež marsikaterega teh uradov je bil v Petovionii. Mimogrede: ne bi se strinjala z avtorjevo razlago carinske postaje *statio Enensis*, kar čita *E(mo)nensis*; postaja ostaja prej ko slej nelokalizirana in je ne gre iskati pri Emoni. Avtor posebej obravnava organizacijo rudnikov; natančno je obdelana tudi lokalna mestna uprava vključno s sedeži vladarskega kulta in provincialnimi svečeniki, ki so imeli nad njim vrhovni nadzor. Zlasti podrobni so prozopografski prispevki, v katerih avtor predstavi najprej provincialne vladarske namestnike (*legati Augusti pro praetore*), dalje legijske poveljnike senatorskega ranga (*legati legionis*) in vse druge senatorje, ki so bili kakorkoli povezani s Panonijo. Sledijo oficirji in državni magistrati iz vrst rimskih vitezov (od legijskih poveljnikov nižjega ranga do raznih finančnih uradnikov (*procuratores*) in do nižjih legijskih oficirjev. Navedeni so tudi vsi znani centurioni legij, ki so bile nameščene v Panoniji. Poznoantične razmere so popolnoma drugačne, pojavijo se nove funkcije, ki jih Fitz obdelava v petem in šestem delu knjig (*praefecti praetorio*, *praesides*, *duces*, *vicarii* in drugi).

Knjige niso namenjene branju od prve do zadnje strani, saj so v pravem pomenu besede priročnik upravne zgodovine Panonije in so predvsem namenjene antičnim zgodovinarjem in arheologom, ko se želijo poučiti o konkretnem obdobju in konkretnih osebah. Kot vsak dober priročnik so nepogrešljive za vsakogar, tudi za študente, ki se resno ukvarjajo z antično preteklostjo Slovenije.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Corpus inscriptionum Latinarum consilio et auctoritate Academiae scientiarum Berolinensis et Brandenburgensis editum. Volumen secundum: *Inscriptiones Hispaniae Latinae, editio altera*. Pars XIV. *Conventus Tarraconensis*. Fasc. primus: *pars meridionalis conventus Tarraconensis (CIL II² / 14)*.

Ediderunt G. Alföldy, M. Clauss, M. Mayer Olivé, adiuvantibus J. Corell Vicent, F. Beltrán Lloris, G. Fabre, F. M. Simón, I. Rodà de Llanza. G. De Gruyter et socii. Berolini Novi Eboraci 1995, folio format, XXX + 167 str., 13 tabel fotografij, 4 geogr. tab. in 9 mikrokartice s fotografijami.

Corpus inscriptionum Latinarum, etc. Pars VII. *Conventus Cordubensis (CIL II² / 7)*.

Edidit A. U. Stylow, adiuvantibus C. González Román et G. Alföldy, 1995, folio format, XXXVII + 261 str., 24 tabel fotografij, 3 geogr. tab. in 10 mikrokartice s fotografijami.

Leta 1995 sta izšla dva fascikla monumentalnega *Corpus inscriptionum Latinarum*, ki v tem stoletju ni prenehal izhajati, čeprav je po izidu zadnjih suplementnih zvezkov v prvih letih 20. stoletja, ki so jih izdali Mommsenovi sodelavci, le sporadično izšel kak posamezen zvezek, tako npr. računalniško obdelani indeksi napisov iz mesta Rima (E. J. Jory), noriških napisov (M. Hainzmann - P. Schubert) in zvezek